

POJEDINAC NASPRAM DRUŠTVENIH I RELIGIJSKIH NORMI U ROMANIMA GREAMA GRINA

Ivana Aleksić¹

SAŽETAK

Ovaj rad se bavi pitanjem savremenog čovjeka u odnosu na svijet koji ga okružuje predstavljenim u trilogiji Greama Grina – „Brajtonska stijena“ (Brighton Rock, 1938), „Moć i slava“ (Power and the Glory, 1940) i „Suština stvari“ (The Heart of the Matter, 1948). Glavni fokus je na pojedincu naspram društvenih i religijskih normi koje su u Grinlendu – svijetu koji Grin stvara – uvijek suprotstavljene. Gdje i kako pojedinac pronalazi prostor za lični razvoj i djelovanje, kako uspijeva ili ne uspijeva da pomiri sebe kao vjernika i pripadnika društvene zajednice, u kojoj mjeri u svom djelovanju ostaje vjeran sebi, da li je uslovljeni čovjek budućnost koja nas čeka, gdje je i ko nudi spas pitanja su na koja će ovaj rad pokušati da ponudi odgovor.

Ključne riječi: Grinlend, društvo, religija, uslovljeni pojedinac, iskonsko divljaštvo, humanizam.

JEL klasifikacija: Z11

UVOD

U svijetu koji ne prašta akciju, Gream Grin se kroz junake trilogije Brajtonska stijena, Moć i slava i Suština stvari – Pinkija, sveštenika i Skobija – bori za čovjekovo dostojanstvo time što pokazuje da čovjek, uprkos svemu, konce drži u svojim rukama i da svojim djelovanjem može da donese promjenu. Ravnodušnost je pogubna, a Grin nam predstavlja junake koji djeluju, koji su spremni da mijenjaju svijet i da za posljedice preuzmu odgovornost. Njihovi postupci nisu uvijek ispravni, a mnogi su moralno i u svakom drugom smislu upitni. Oni su „heroji“ savremenog svijeta: sedamnaestogodišnji

¹ Komunikološki koledž Kapa Fi, Banjaluka, BiH

starac i dječak-monstrum; sveštenik pijanica i otac maloljetnog djeteta; Skobi Pravedni – preljubnik i samoubica.

Budući da poznavanje života Greama Grina umnogome osvjetljava njegovo stvaralaštvo, prvi dio rada će se baviti samim piscem, životnim iskustvima koja doprinose atmosferi njegovih romana, ličnim doživljajem svijeta tako živo pretočenim u djela da ostaje zauvijek prepoznatljiv kao Grinlend, galerijom junaka koji izranjaju iz Grinovog privatnog života, Grinom u očima kritičara, kao i piscima sa kojima se Grin susreće u svojim romanima. Zatim će se fokus prebaciti na Pinkija (Brajtonska stijena), sveštenika (Moć i slava) i Skobija (Suština stvari), te će se drugi dio rada baviti analizom pojedinca i njegove borbe za svoje mjesto u svijetu koji prijeti da poništi sve što nije ukroćeno njegovim mjerilima.

GREAM GRIN – ŽIVOT I UTICAJ

Greame Grin je živio i stvarao u vrijeme velikih svjetskih promjena, koje su za sobom nosile nemir, izgubljenost, opšti osjećaj nepripadanja i iščašenosti. Rano djetinjstvo je za njega bilo idilično. Bio je okružen mnogobrojnim članovima uže i šire familije. Međutim, od trenutka kada je krenuo u školu za njega počinje takav košmar da je djetinjstvo za njega zauvijek ostalo skup nesrećnih događaja. Školska sredina za njega je bila izuzetno neprijatna i sputavajuća. Bio je loš đak, neprihvaćen i progonjen. Jasno je, dakle, odakle potiče stalna tema progonstva u Grinovim romanima. I sam Grin, u svojoj autobiografiji, kaže:

Dok sam se vraćao u hotel, pitao sam se da li bih ikada napisao ijednu knjigu da nije bilo Votsona i pokojnog Kartera, da mi te godine ponižavanja nisu donijele neizdrživu želju da dokažem da sam dobar u nečemu, bez obzira na to koliko će mi vremena oduzeti napor da to dokažem².

Kako sam priznaje u biografiji koju je napisao u šezdeset sedmoj godini života, često se vraćao u djetinjstvo, na ulice Berkamsteda, tu tražio i nalazio inspiraciju za pisanje. Cijela njegova budućnost bila je ispisana na tim ulicama, ali to tada nije znao. Djetinjstvo je imalo ogroman uticaj ne samo na Grinovo stvaranje, već i na njegov život. Po polasku u osnovnu školu, osjetio se istrgnutim iz udobnog okvira kućne atmosfere i rastrgnutim između ljubavi i vjernosti prema ocu i želje da se dopadne školskim drugarima.

² I wondered all the way to the hotel if I would ever have written a book had it not been for Watson and the dead Carter, if those years of humiliation had not given me an excessive desire to prove that I was good at something, however long the effort might prove". Donaghy, J. H., *Graham Greene, An Introduction to His Writings*, Editions Rodopi B.V., Amsterdam, 1986, str. 11.

Napomena: prevod ovog citata, kao i svih narednih, djelo je autorke rada.

Motivi izdaje, nepripadanja, neshvaćenosti i želje da se po svaku cijenu ponište društvena ograničenja rano su se rodili u nesrećnom dječaku, koji je u više navrata pokušao da se ubije.

U studentskim danima, pojavio se i osjećaj dosade, koju je prekraćivao tonući u poroke iz kojih ga je otrgla ljubav prema Vivijen Dejrel-Brauning, a zatim i zainteresovanost za katoličanstvo koje mu je otkrila upravo Vivijen. Zakatoličio se u februaru 1926. godine, a ime koje je pri tome uzeo – Tomas – otkriva još jednu temu koja će zaokupljati najbolje Grinove romane – temu dvostrukosti čovjekovog bića.

Na jednog osjetljivog mladića pogubno su djelovala dešavanja koja su ga okruživala, a koja su dovela do Drugog svjetskog rata – ubistva, progoni, hajke, strah, obespravljenost i nesigurnost. Ako ne utjehu, onda barem objašnjenje za jedno tako varvarsko stanje u kom se svijet obreo, donekle je pronašao u katoličanstvu i vjerovanju da ipak postoji nešto više od ovog svijeta na čije granice čovjek ne može i ne smije biti sveden.

Volontirao je za Državnu službu gdje se upoznao sa još jednim aspektom savremenog društva – špijunažom. To je samo potvrdilo ono što je ranije naslućivao – da čovjek ne može vjerovati čovjeku, a ponekad ni samome sebi. Ovaj osjećaj je doveo do toga da Grinovi junaci spas pronalaze, ako ga uopšte pronađu, u samim sebi i u vjeri u Boga. Posao agenta Britanske vlade tokom Drugog svjetskog rata odveo ga je u Afriku, a kasnije i u Meksiko, a atmosfera i dešavanja koja je tamo zatekao pretočeni su u romane.

„Osjećam se neprijatno, prema tome postojim³” – rečenica je kojom je opisao svoju egzistenciju, a ujedno i rečenica koja opisuje i živote glavnih protagonista njegovih romana, prije svega romana Brajtonska stijena, Moć i slava i Suština stvari. Pitanje koje je njega kopkalo boji navedene romane:

Gdje i na kojem mjestu smo u prošlosti krenuli krivim putem i stigli do ivice propasti, do situacije u kojoj sudbina svijeta visi o koncu, svijeta kojeg razdire trka za sticanjem materijalne koristi, svijeta na ivici ekonomske bijede, u kojem su kapitulirale moralne vrijednosti (Josipović, 2010).

Istim pitanjem se bavio i Džozef Konrad, te je stoga neminovno poređenje Grina sa Konradom. Konradovo prisustvo osjeća se u mnogim Grinovim romanima, pa i u čuvenoj trilogiji i nije slučajno Sedrik Vots primijetio da Konrad proganja Grina (Gilvary, 2011). Zaista, čitalac nerijetko ima priliku da u Grinlendu sretne Konrada. Postoji mnogo toga sličnog ne samo u romanima, već i u životima dva pisca. Ono što je zaista zanimljivo jeste to da su oba pisca putovala u Afriku, istražujući i bilježeći otkrića i zapažanja u

³ I feel discomfort therefore I am alive”. Pryce-Jones, D, *Graham Greene*, Oliver and Boyd, London 1973, str. 94.

dnevnik, kao i to da je svoje istraživanje Afrike sam Grin nazvao putovanjem u srce tame. Obojica su u mračnim predjelima Afrike vidjeli duhovni i intelektualni mrak Evrope. Konrad, a za njim i Grin pozivaju ne samo na fizičku već i na mentalnu snagu u suočavanju sa nemanima u sebi. Zbog toga je važno vratiti se na početak, jer jedino tako možemo da shvatimo kako smo postali ovo što danas jesmo; jedino tako možemo da spoznamo istinu skrivenu pod plaštom napretka (Pryce-Jones, 1973).

KRITIČARI O GRINU

Podijeljena su mišljenja kritičara o vrijednosti djela Greama Grina. Njegovi romani posmatrani su na toliko različitih nivoa i sa toliko različitih aspekata što svjedoči o složenosti njegovog stvaralačkog svijeta i dokazuje da se Grin ne da uokviriti u samo jedno tumačenje ili pravac. Njegovo djelo nudi mnogo više od toga.

Ono što, na prvo čitanje, zaokupi najviše pažnje jeste tehnika pripovijedanja, jedinstvena i svojstvena samo Grinu. Grinov stil je jednostavan, nema suvišnih riječi, nema senzacionalnih opisa, nema posrednika, samo čiste „riječi kao matematički znaci“⁴ za misao i akciju (Waugh, 1973). On koristi takozvano pripovijedanje okom kamere. Prateći oko kamere, čitalac je uključen u radnju, čime sam donosi zaključke o junacima i dešavanjima. On vidi djela i svijet Grinovog junaka, u koji su projektovane junakove misli, i čuje njegove riječi. Ivlin Vu ga je nazvala genijem pripovijedanja, a njegovu tehniku savremenim načinom pričanja priče:

Njegovo vladanje tehnikom nigdje se tako dobro ne vidi kao u postavljanju scene – znoj i zaraza, loše sagrađen grad koji je lijep samo nekoliko trenutaka pri zalasku sunca, bordel gdje su svi muškarci jednaki, lešinari, sveštenik koji je, kada se smijao „ljuljao naprijed–nazad njegovo veliko zvonno koje je odjekivalo prazninom, Ho, ho, ho, poput gubavca koji proglašava svoju bijedu“, snobizam drugorazrednih privatnih škola, zakon koji svi mogu da izbjegnu, sveprisutni proganjajući podzemni svijet ogovaranja, špijuniiranja, podmićivanja, nasilja i izdaje [...] Oko kamere je ono što se, snimajući značajne detalje, kreće od hotelskog balkona dolje do ulice, hvata policajca, prati ga do kancelarije, kreće se po sobi od lisica na zidu do prekinute brojanice u ladici⁵ (Waugh, 1973).

4 The words are simply mathematical signs for his thought". Waugh, E, "Felix Culpa?" *Graham Greene, A Collection of Critical Essays*, Ed. Samuel Hynes. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall, 1973, 95-102, str. 97.

5 His technical mastery has never been better manifested than in his statement of the scene - the sweat and infection, the ill-built town which is beautiful for a few minutes at sundown, the brothel where all men are equal, the vultures, the priest who, when he laughed "swung his great empty-sounding bell to and fro, Ho, ho, ho, like a leper proclaiming his misery," the snobbery of the second-class public schools, the law which all can evade, the ever-present haunting underworld of gossip, spying, bribery, violence and betrayal... It is

Ovim Grin želi da pokaže da vjeruje u pronicljivost svog čitaoca, kome nisu potrebna objašnjenja. On ne želi da opšti sa čitaocem niti da mu nameće svoje mišljenje, na način na koji to radi Tekeri, na primjer. Grin se drži priče i realnosti i upravo kroz priču, pažljivo birajući riječi, daje odraz stvarnosti. Čak bi se moglo reći ne čitao sam roman Greama Grina, već gledao sam roman Greama Grina. Na pojedinim je mjestima, naročito u prikazu Skobija koji navodi Ivlin Vu ili u prikazu Tenča na samom početku romana Moć i slava, toliko snažno ovakvo Grinovo pripovijedanje da naprosto zaboravite da čitate i uvjereni ste da gledate. Time je Grin uspio u svom pokušaju da napiše roman sastavljen ne od riječi, već od pokreta, akcije, lika. Njegove su riječi žustre i oštre, a rečenice kratke, jasne i precizne. Tim Bučer, pisac i novinar, je u jednom intervjuu za BBC, Grinov stil pisanja opisao upravo u Grinovom stilu rekavši da on piše skalpelom (BBC radio, internet).

Svrstavali su ga među katoličke pisce, pa i među političke. Tačno je da se Grin bavi religijom. Zlo i dobro, nevinost i grijeh, prokletstvo i spasenje velike su Grinove teme, a junaci njegovih najznačajnijih romana su katolici. Međutim, to je daleko od dovoljnog da se jedan pisac svrsta u katoličke pisce, tim prije što religija u Grinovim romanima ima svrhu da objasni svijet dobra i zla, a ne da preobradi bilo koga u katolicizam. Religija jeste jedna od Grinovih velikih tema, ali ona nije sama sebi svrha. Ono što je svrha Grinovih romana i što Grin teži da otkrije koristeći se, između ostalog, religijom jeste tajna čovjekovog djelovanja u svijetu. Grinu religija pomaže da osvijetli tragičnu sudbinu palog čovjeka i da pokaže kako ima nešto što je jače i prevazilazi ljudske zakone i zakone crkve. Religija je dimenzija koju Grin ugrađuje u Grinlend kako bi pokazao da postoji nešto više od društvenog morala, a to je moral, ne crkve, već vjere koju pojedinac nosi u sebi i osjeća je šta god da radi. To je dimenzija koja pokazuje da čovjek vodi borbu težu i važniju od borbe između dobra i zla, a to je borba između spasenja i prokletstva. Grinov religiozni čovjek ima veoma težak zadatak pred sobom. On mora da živi u obje dimenzije, da poštuje oba morala, koji su često, ako ne i uvijek u suprotnosti. Ovaj izuzetno važan aspekt Grinovog stvaralaštva, u kojem su mnogi nalazili uporište za negativnu kritiku, kratko je, jasno i tačno objasnio Semjuel Hajns rekavši da se za Grina istina nalazi u religiji, ne uvijek katoličkoj, ili čak hrišćanskoj u bilo kom doktrinskom smislu, već se ta istina tiče vizije ljudskog života koji podrazumjeva postojanje drugog svijeta (Hyne, 1973).

Vraćamo se na pitanje onoga što pokreće Grinovog junaka i odgovor nalazimo u već pomenutom Hajnsovom objašnjenju. I Pinki, i sveštenik i

the camera's eye which moves from the hotel balcony to the street below, picks out the policeman, follows him to his office, moves about the room from the handcuffs on the wall to the broken rosary in the drawer, recording significant detail". Waugh, E, "Felix Culpa?" *Graham Greene, A Collection of Critical Essays*, Ed. Samuel Hynes. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall, 1973, 95-102, str. 99, 97.

Skobi podrazumijevaju postojanje drugog svijeta. Žive i djeluju u skladu sa njim, jer iako dalek i nepoznat, osjećaju ga više svojim od onoga u kome egzistiraju. Njihova istina, njihova pravda, njihovo spasenje ili kraj nalaze se u njemu. Pokreće ih vizija tog drugog svijeta i vizija svetosti kojoj teže, a koju ne mogu doseći. Po Frederiku Karlu iz te se nemogućnosti rađa unutrašnji konflikt, koga često Grinovi junaci nisu svjesni, a koji postaje njihov hendikep i njihova tragična greška (Karl, 1963). Ono čemu teže nikako ne mogu da zadovolje u svijetu u kome žive. Mogu samo da shvate, što se i dešava, koliko su daleko od svog ideala, koliko ga nebrojeno puta iznevjeravaju i koliko ga, po sopstvenoj ocjeni, nisu vrijedni. To saznanje je veliki i strašan poraz sa kojim će se nositi cijeli život ili će ga se riješiti tako što će uništavajući ga uništiti i sebe, što čine Skobi i Pinki.

Takode je tačno da Grinovi romani odražavaju političku situaciju ne samo u Britaniji, već i u cijelom svijetu. To ne treba da čudi budući da je Grin značajan dio svog života radio upravo kao novinar i ratni reporter i dobro je poznao svjetska dešavanja. Otud u njegovim romanima građanski rat u Španiji (*Povjerljivi agent*, 1939), London za vrijeme drugog svjetskog rata i njemačke Pete kolone (*Ministarstvo straha*, 1943), Kuba prije kastrovske revolucije (*Naš čovjek u Havani*, 1958), itd. Međutim, bez obzira na to gdje je smještena radnja njegovog romana i koji je svjetski događaj njegova pozadina, svijet koji prikazuje isti je i u Meksiku, i u Zapadnoj Africi, i u Kubi, i u Kongu, i u Indokini, i u Britaniji i svugdje, jer je ljudsko stanje svugdje isto. Zbog toga je Grin vanvremen i zbog toga njegove teme dotiču stanovnike cijelog svijeta. Ipak, to što Grin opisuje politička dešavanja u svijetu nije dovoljno da ga svrstamo u političke pisce. To je samo jedan segment njegovog stvaralaštva, a nikako njegova glavna struja. Politika, baš kao i religija samo su sredstva, a ne cilj Grinovog stvaralaštva.

Mnogi kritičari su ga obilježavali kao egzistencijalistu. Poredili su ga sa piscima egzistencijalistima i svrstavali u red sa najznačajnijim nosiocima egzistencijalne misli, što je imalo za cilj da pokaže i dokaže da Grina zanima „kult pojedinca“. U njegovim djelima je prisutna egzistencijalistička zabrinutost za društvo u kome nema Boga – Bog je napustio društvo ili se društvo odreklo Boga. Tumačenje Grina pod svjetlom egzistencijalne misli približava se samom srcu razumijevanja njegovog djela. Grinovi junaci su u osnovi usamljenici koji se istinski bore za Boga, ali vidimo da im to donosi bol i preprstano sukobljavanje sa društvom i samima sobom.

Ono što je zanimljivo jeste to da oni nisu buntovnici koji ciljano ruše moral društva. Oni jednostavno moral onog drugog svijeta, onog čije postojanje naslućuju, prihvataju kao svoj. Ne daju objašnjenja svojih postupaka, jer po njima ti postupci i ne trebaju objašnjenje. Onome ko ne poznaje njihov moral često se čini da su dvolični, da jedno misle, a drugo rade. Zbog toga

ih ni mnogi kritičari nisu razumjeli, pa su ih nazivali nedosljednima. Džordž Orvel, na primjer, radnju romana Suština stvari nalazi potpuno nevjerovatnom i zbog toga smiješnom. Skobiju zamjera to što njegovi motivi ne objašnjavaju njegova djela (Orwell, 1973). Međutim, upravo je to Grinov cilj – da prikaže razliku između unutrašnjih pokretača čovjeka i onih vanjskih, koji uvijek nadjačaju i primoravaju nas da radimo ono što, često, ne odgovara potrebama i zahtjevima čovjekovog pravog bića. Pri tome Grin ne nudi objašnjenja i čitaocu ostavlja da prigrlji jednostavan zaključak – Grinov junak jedno misli, a drugo radi jer je licemjeran, ili daleko složeniji – misli Grinovog junaka su odraz pravog junakovog svijeta koji nikada ne može biti pretočen u stvarni, pri čemu dolazi do takvog raskoraka u životu Grinovog junaka da on nestaje u nemogućnosti da uskladi samog sebe i svoje misli sa stvarnim svijetom i onim što on čini u tom stvarnom svijetu.

Ono što je najviše privuklo srpsku čitalačku publiku i kritičare jeste motiv progonjenog savremenog čovjeka. Isticali su da je u njegovim romanima dominantan motiv hajke, atmosfera potjere i straha, stalni bijeg od drugih i od samih sebe i neizreciva potreba da se čovjek opredijeli u odnosu prema Bogu. Srpskoj kritici takođe nije promakla Grinova sposobnost oštrog zapazanja i stil pisanja kojim lako uspijeva da oživi predgrađa velegrada, zapuštene ulice, marčne suterene i zadnja dvorišta gdje se najčešće odvija romana njegovih romana, kao i ispijena lica junaka koji bezglavo tumaraju mračnim lavirintom njihovih života (Josipović, 2010).

S druge strane, srpska književna kritika je Grinu najviše zamjerala to što Grin, naročito u romanima koji su uslijedili neposredno nakon prelaska u katoličanstvo, svoj doživljaj života i svijeta uporno pokušava da uskladi sa katoličkom koncepcijom, što dovodi do toga da njegovo pretjerano vjersko osjećanje umanjuje značaj ljudskog djelovanja (Josipović, 2010). Međutim, slažu se da u njegovim najboljim romanima, umjetnik pobjeđuje vjernika i Grin uspijeva da religijski motiv podredi egzistencijalnoj problematici, čime ne samo da ne umanjuje značaj ljudskog djelovanja, već ga pojačava.

POJEDINAC NASPRAM DRUŠTVENIH I RELIGIJSKIH NORMI

U svijetu u kome je sve, pa i zločin, postalo bezlično, Grin pokušava da vrati izgubljeni instinkt i osjećaj ljudske vrijednosti. U tom bi se svijetu i Raskolnikova neizdrživa želja da se usudi pretvorila u pogubnu ravnodušnost. Tužna prepuštenost udobnom kompromisu je ono protiv čega se Grin bori. Zbog toga stvara junake kojima je stalo, mada možda ni sami nisu svjesni toga, junake koji talasaju ustajalu, mrtvački mirnu vodu života, junake koji

imaju duše da spasu ili izgube. Grin vraća čovjeku dostojanstvo time što ga tjera da djeluje i što vjeruje u važnost njegovog djelovanja.

On piše o palom, grešnom čovjeku, jer samo o takvom može da piše. Negdje u zastrašujuće nepoznato bajronovsko more zaronio je romantični heroj, junak koji otjelotvoruje vrlinu, a izronio je egoista, čudak, marginalac, grešnik, pali heroj. Junak je postao „junak”. Grin ne bježi od takvog junaka. Naprotiv, čini ga još nedostojnijim. Ali, čak i takav, u svoj svojoj nedostojnosti i grešnosti, Grinov je junak sposoban za plemenita djela. On još negdje ispod skorene površine osjeća pravdu, ali ne onu koji Grin naziva proizvoljnom pravdom. Upravo je taj osjećaj ono uporište u kome Grinovi junaci mogu da nađu spas; upravo taj osjećaj može da donese milosrđe, za kojim, po Grinu, svi tragamo. Na tom se polju nije bitka za čovjeka i čovječnost, nikako na polju društva ili crkve, jer su oni već odavno prestali da budu mjerodavni. Čovjek ih je prerastao, a primoran je da im se podvrgne. Zbog toga Grin ruši sve društvene i religijske strukture i u svijetu u kome zatičemo njegove „demonске heroje” (Karl 85) nema ničega i nikoga ko bi mogao da presudi ko je pravedan, a ko ne; ko je spašen, a ko proklet. U takvoj jednoj stvarnosti Idine (Brajtonska stijena) ponosne izjave da ona zna šta je dobro, a šta loše djeluju smiješno, a na kraju i žalosno. Suditi drugome za postupke u svijetu koji ne nudi alternativu pogrešno je, nepotrebno i nemoguće. Jer, ko može da kaže da ne bi isto reagovao u Pinkijevim, sveštenikovim ili Skobijevim okolnostima? Ko može da sudi pojedincu za njegovo djelovanje u svijetu bez smjernica?

Jasno je da Grinovo društvo ne može da spasi pojedinca; ne može ni crkva. Jedino Bog i njegovo djelovanje mogu da pruže spas, ali u Grinlendu Boga nema. Ne samo da je Bog napustio Grinlend, već i vjera da je on ikada postojao napušta Grinlend i njegove stanovnike. Oni malobrojni koji još vjeruju traže ga, većinom bezuspješno. Njegovi su putevi čudni i nepredvidivi i nikada Grinovi junaci ne mogu da znaju koga će dotaknuti milost, a koga prokletstvo.

Koliko god da su različita viđenja Grina, ono u čemu bi se svi složili jeste da u osnovi Grinovog stvaralaštva stoji sam čovjek u odnosu na religiju, politiku, društvo i svijet. On koristi svijet oko sebe kako bi napisao svoju priču o čovjeku prošlom, sadašnjem, budućem. Taj svijet, nazvan Grinlend, nije nimalo prijatan. Prepoznatljiva je njegova atmosfera, kao i njegovi stanovnici. Grinlend je tamno sive boje, ljepljiv i zagušljiv, uvijek pod budnim okom lešinara koji strpljivo vrebaju svoj plijen. Naseljen je kriminalcima, diktatorima, ubicama, krijumčarima, progoniteljima i progonjenima. U svakom kutku Grinlenda osjeti se bolno odsustvo Boga. Bez njegovog prisustva svijet se strmoglavio u duhovnu prazninu. Sveukupno, ružna je to, a

nažalost realna, slika stvarnog svijeta, a Grin ima hrabrosti da se suoči sa tim ružnim licem i prikaže ga onakvim kakvo ono jeste.

Jedan od možda najboljih opisa Grinlenda dao je otac Hoze na samom početku romana *Moć i slava*:

Svjetlucavi svjetovi prostirali su se u univerzumu poput obećanja – ovaj svijet nije univerzum. Možda Hrist negdje nije umro. Nije mogao da vjeruje da nekom posmatraču ovaj svijet može da sija istom jačinom: prije bi se činilo da se teško kotrlja prekriven maglom poput zapaljenog i napuštenog broda⁶ (Greene, 2010).

U tmurnom Grinlendu, koji je izgubio sve smjernice dobrog i utonuo u pogubnu ravnodušnost, kao mjerilo morala, vrline i vrijednosti, Grin uzima pojedinca – obilježenog, progonjenog, prokletog, palog čovjeka, stranca, koji, uprkos svojoj niskosti, teži ostvarenju sopstvenih moralnih vrijednosti. On tumara Grinlenda u, svjesnoj ili nesvjesnoj, potrazi za Bogom i milošću. Potraga je ono zbog čega Grin izjavljuje da čovjek, iako živi u duhovnoj bijedi, ipak nije vrijedan prezira.

„Pokaži mi srećnog čovjeka i ja ću ti pokazati krajnji egoizam, zlo ili krajnje neznanje”⁷ – rečenica je koja bi trebalo da stoji na ulazu u Grinlend (Greene, 2010).. U njemu nema sreće, a radosti vrlo malo, ako je uopšte ima. Izgrađen je na temeljima vjerovanja da je čovjek u osnovi palo biće i sa sobom nosi žig grijeha, da u svijetu prepunom grijeha i iskvarenosti, nevin čovjek lako može da podlegne iskušenju života u grijehu i da, iako su ljudi grešni, mogu naći izbavljenje ako zatraže milost (Chandramohan, 2005). Ova tri vjerovanja ključ su za razumijevanje Grinovih ozbiljnih romana, kako ih on sam naziva. Za Grina je ljudsko postojanje i djelovanje u svijetu nerješiva misterija. Upravo je ta nerješiva misterija Grinova osnovna preokupacija. Zanimljivo je i nepredvidivo čovjekovo djelovanje u svijetu. Kako Grinovi junaci održavaju ravnotežu, šta se dešava i kome idu, da li Bogu ili Đavolu, kada se žica u sredini prenapregne – proces je koji Grin prati.

Trilogija

U trilogiji – *Brajtonska stijena*, *Moć i slava* i *Suština stvari* – žica kojom hode glavni junaci od samog je početka prenapregnuta. Između krajeva koje kontrolišu Bog, sa jedne, i Đavo, sa druge strane, Pinki, sveštenik i Skobi pokušavaju da održe ravnotežu, dok čitalac svakog časa očekuje njihov str-

6 “The glittering worlds lay there in space like a promise – the world was not the universe. Somewhere Christ might not have died. He could not believe that to a watcher there this world could shine with such brilliance: it would roll heavily in space under its fog like a burning and abandoned ship”. Greene, G, *The Power and the Glory*, Vintage Classic, London, 2010, str. 23.

7 “Point me out the happy man and I will point you out either an extreme egotism, evil – or else an absolute ignorance”. Greene, G, *The Power and the Glory*, Vintage Classic, London, 2010, str. 104.

moglavi pad. Kao vjernici, oni teže Bogu, ali ne na način na koji smo navikli u Banjanovom djelu Putovanje hodočasnika. Grin obrće proces i umjesto dobrog čovjeka koji traga za vrlinom i za Božijim nebeskim gradom nalazimo grešnika koji, nemoćan da ispuni sve što Bog postavlja pred svoje podanike, posrće putem ka nebeskom gradu, odriče se Boga skoro u potpunosti i prihvata đavola (Karl 91). Ako smo u arhetipu hrišćanskog traganja imali otjelotvorenje vrline na putu ka Bogu, sada imamo otjelotvorenje grijeha na tom istom putu.

U ovim romanima više nego igdje drugo, Grin napušta takozvani civilizovani svijet i zalazi u mračne predjele ljudskog postojanja, tamo gdje je ljudska priroda data u svom, možda ružnom ili okrutnom, ali pravom svjetlu. U dubinama do kojih je Grin spreman da se spusti nema kozmetike, šminke ni asesora; nema uljepšavanja. Ogoljen i razoružan, čovjek je ostavljen na milost i nemilost oštrom Grinovom skalpelu koji tu, na mračnim ulicama Brajtona, u neprijateljskim šumama i hladnim zatvorima Tabaska i na vlažnoj, zagušljivoj obali zapadne Afrike, urezuje tešku istinu o pojedincu i svijetu. U tim mračnim predjelima, zatičemo Grinovog čovjeka koji se ne snalazi najbolje tu gdje se nalazi. I ne samo da se ne snalazi u svom okruženju, nego mu ni u sopstvenoj koži nije udobno, pa uporno i bezuspješno pokušava da je prevaziđe. U nemogućnosti svog stanja, on postaje čovjek apsurdna – onaj koji je ujedno progonitelj i progonjeni, dželat i žrtva, grešnik i svetac, vrijedan spasenja i prokletstva. U bezizlaznosti koja postaje sinonim za njihove živote, junaci Grinovih romana – dječak, sveštenik i policajac – pokušavaju da pronađu neki smisao i mjesto za sebe.

Religija u životima sve trojice igra veoma važnu ulogu. Religiju Grin koristi da pruži protivtežu svijetu koji njegovi junaci, kao tijelo presađeni tuđi organ, odbacuju i ma koliko se trudili ne mogu da ga učine svojim. Međutim, ta protivteža ne znači nužno spas od stvarnog svijeta. I dok se dva svijeta prepliću, обруч oko vrata Grinovog junaka se sve više steže, on sve grozničavije razmišlja i sve nesmotrenije djeluje, dok se potpuno neočekivano ne sudari sa svojim očekivanim krajem i nestane.

Pinki, sveštenik i Skobi su vjernici. Oni djeluju u okviru svojih religijskih shvatanja i svaki od njih, iz različitih razloga, postaje otjelotvorenje grijeha. Pinki je ponosni stanovnik pakla, sujetan i gord; sveštenik je sluga Božiji koji u svakom smislu skrnavi svoju službu i onoga kome služi; Skobi, odbacujući život koji mu je Bog podario, čini najveći grijeh od svih. U isto vrijeme pružaju ruke ka Bogu i odriču ga se.

Nije lako biti vjernik u Grinlendu. Prvo zato što se čini da je Bog napustio Grinlendu, a drugo zato što društvo, kao cjelina, svakim svojim damarom poriče njegovo postojanje. U takvom jednom društvu, vrlo je teško istinski raditi za dobro i za Boga. Zbog toga je i Grin više zainteresovan za zlo nego

za dobro. Pinki, sveštenik i Skobi čine zlo i po svemu zaslužuju da iz čistilišta njihovih života odu ravno u pakao. Međutim, Grin nas iznenađuje tako što dozvoljava svojim junacima da u zagrljaju Đavola pronadu Boga. Ovo može djelovati kao neočekivan i nerealan obrt, međutim savršeno se slaže sa Grinovom filozofijom po kojoj istinski vjernik i kada poseže za Đavolom, pronalazi Boga. Da bismo razumjeli ovakve Grinove obrte, moramo da znamo da je Grinov Bog dalek i tajanstven, da su njegovi putevi čudni, a njegova milost nepredvidiva.

U opisu svog putovanja u Meksiko (*Putevi bezakonja*, 1939) pisao je o jednom oženjenom svešteniku pijanici, iz čijeg će lika kasnije da nastane sveštenik iz romana *Moć i slava*. Opisao ga je kao malo izgubljenog, jadnog čovjeka koji je mnogo griješio. Grin je tada, razmišljajući o tom nedostojnom svešteniku, postavio pitanje koje će biti ključ za razumijevanje svih njegovih kasnijih ozbiljnijih romana – „Ko zna kakvi su užasi, muke ili usamljenost mogli da ga opravdaju u očima Boga?”⁸ (Karl, 1963). U Pinkijevom, sveštenikovom i Skobijevom slučaju možemo da postavimo isto to pitanje. Nikako ne možemo sa sigurnošću da znamo da li su oni spašeni ili prokleti. Može biti da sveštenik odlazi u raj, Pinki u pakao, a Skobi u čistilište, ali ne možemo biti sigurni, jer nepoznat je način na koji Grinov Bog pruža milost.

Svojom nedokučivošću Grinov misteriozni Bog muči svog čovjeka. Progonjen onim što želi, a ne može da postigne, svjestan svog neuspjeha i nedostojnosti i sa vjerom u srcu koja ne donosi ništa osim tjeskobe, Grinov čovjek je primoran da se uklopi u stroge okvire društva koje ne nudi zadovoljenje nijedne njegove potrebe. Pravi opis Grinlenda dao je sam Grin u epigrafu svoje putopisne knjige *Putevi bezakonja*:

Razmotriti svijet u njegovom pravom svjetlu, njegovu raznolikost istoriju, različite rase ljudi, njihove početke, njihove sudbine, njihovu međusobnu otuđenost, njihove sukobe; a onda njihove načine, navike, vladanja, oblike obožavanja; njihove rasonode, njihove besciljne puteve, njihove slučajne uspjehe i dostignuća, nemoćno zaključivanje davnašnjih činjenica, tako slabe i slomljene izraze ambicioznih planova, slijepu evoluciju onoga što ispada da su velike moći ili istine, razvoj stvari kao iz neracionalnih elemenata i ne prema krajnjem cilju, veličinu i niskost čovjekovu, njegove daleke ciljeve, njegovu neistrajnost, zavjesu koja skriva njegovu budućnost, životna razočaranja, poraz dobra i trijumf zla, fizički bol, duševnu patnju, nadmoćnost i jačanje grijeha, sveprisutno idolopoklonstvo, korupciju, strašno beznađežno bezvjerje, to stanje cijelog čovječanstva, tako strašno, ali istinito opisano riječima apostola: „bez nade, i bez Boga u svijetu” – sve je to

8 Who can judge what terror and hardship and isolation may have excused him in the eyes of God”? Karl, R. F. *A Reader's Guide to the Contemporary English Novel*, Thames and Hudson, London, 1963, 98.

slika koja zapanjuje i odbija; i izaziva osjećaj duboke misterije izvan ljudske moći rješivog⁹ (Hynes, 1973).

To „stanje” postaje stalno stanje čovječanstva koje može da odbija i zgražava, ali iz koga nema izbavljenja ili je ono izvan moći čovjeka. Čovjek je u njemu napušten, izolovan i iznevjeren. Ništa mu ne ide od ruke, jer gdje da se okrene nailazi na hladni zid nerazumijevanja. Potpuno sam i nemoćan, bježeći od svijeta i samoga sebe, on doživljava krizu moralnog i religijskog identiteta i dospjeva do samog ruba sopstvene egzistencije. Dalje ne smije, a stajanja nema. Jedini mogući put je onaj koji je već prešao i Grinov junak kreće nazad; ka sebi; ka hajci. Pod haotičnim uslovima, on kreće na put samospoznaje, doživljava promjenu i završava slomljen. U Grinlendu je teško živjeti i bez tog mučnog tereta, a sa njim gotovo nemoguće.

Grinu je važan duh, unutrašnje čovjekovo biće, ono pravo ja koje je u suprotnosti sa stvarnim ja. O toj dvojnosti i po osjetljive duše kobnom, nepremostivom jazu, pisao je i Šekspir. Grinovi su junaci osjetljive duše i zbog toga stradaju. Pravi Pinki nije hladnokrvni ubica, ali stvarni jeste; pravi sveštenik nije pali sluga Božiji, već istinski svetac, što kasnije i pokazuje; Skobi nije preljubnik i grešnik pred Bogom, već istinski sluga njegov. U raspolu pravih i stvarnih sebe, oni stradaju. Ali, Grin pruža nadu vjerovanjem u čudnu milost Božiju nagovještavajući da su smrću Skobi, sveštenik, pa čak i Pinki, spašeni. Iznijeti pravog sebe u svijetu koji poništava sve što je pravo i vrijedno težak je zadatak. Bog se mora smilovati onima koji su se, barem donekle, sačuvali, misao je koja lebdi nad Grinovim rečenicama. To je misao koja stanovnicima i posjetiocima Grinlenda razblažuje gorak ukus u ustima i spašava ih pesimizma.

ZAKLJUČAK

Ako je iko pokazao u kojoj mjeri je teško biti čovjek u modernom svijetu, kakav je to sizifovski posao balansirati između duplih normi – društvenih i religijskih – onda je to Gream Grin. Često nam se čini da se Pinki, sveštenik

⁹ To consider the world in its length and breadth, its various history, the many races of men, their starts, their fortunes, their mutual alienation, their conflicts; and then their ways, habits, governments, forms of worship; their enterprises, their aimless courses, their random achievements and acquirements, the impotent conclusion of long-standing facts, the tokens, so faint and broken, of a super-intending design, the blind evolution of what turn out to be great powers or truths, the progress of things, as if from unreasoning elements, not towards final causes, the greatness and littleness of man, his far-reaching aims, his short duration, the curtain hung over his futurity, the disappointments of life, the defeat of good, the success of evil, physical pain, mental anguish, the prevalence and intensity of sin, the pervading idolatries, the corruptions, the dreary hopeless irreligion, that condition of the whole race, so fearfully yet exactly described in the Apostle's words, "having no hope, and without God in the world" – all this is a vision to dizzy and appal; and inflicts upon the mind the sense of a profound mystery, which is absolutely beyond human solution". Hynes, S, *Graham Greene, A Collection of Critical Essays*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall, 1973, str. 2.

i Skobi uzalud koprcaju. Ako je iko pokazao čovjekovu veličinu u njegovom najgorem padu, onda je to opet Gream Grin. I to nigdje drugo do u tom uzaludnom koprcanju, u tom ponižavajućem položaju, u tom strmoglavom padu sakrio je Grin snagu modernog čovjeka i njegovo moguće izbavljenje.

Jasno je Greamu Grinu da je romantični junak nestao i da junačka djela ne mogu spasiti čovjeka. On to u svojim romanima otkriva nimalo ne umanjujući težinu stanja savremenog čovjeka. Naprotiv, daje je u preuveličanoj, izoštrenoj verziji, jer zna da jedino okrutnošću i šokantnošću može da probudi savremeno društvo iz letargije u koju je zalutalo. Bez obzira na činjenicu da junaka nema, Grin vjeruje da je čovjek sposoban za junačka djela i postavlja sebi zadatak da to u svojim romanima dokaže. Njegov „junak“, u mnogim situacijama vrijedan prezira, doživljava pad, ali su njegovi napori da u ništavilu u kom se obreo prigrlji vjeru dokaz njegovog junaštva.

Opasnost za čovječanstvo ne leži u „monstrumima“ poput Pinkija, u propalim sveštenicima niti u gordima poput Skobija. Opasnost leži u onima poput gospodina Tenča, u ravnodušnosti, u životima beskičmenjaka koji se samovoljno povinuju, u onima koji se prepuštaju tom ogromnom bezdanu besmisla. Gospodin Tenč je samo otjelotvorenje dekadencije savremenog društva, dok:

njegova otupjelost prevazilazi granice ličnog i predstavlja bolest evropske civilizacije. I u početnoj i završnoj sceni u romanu, on stoji kao nijemi svjedok sveštenikove sudbine. On je nevoljni gledalac, a ne učesnik priče.

Upravo iz ovog kontrasta, naročito u sceni na kraju romana Moć i slava, izvire jasna slika svijeta Greama Grina – svijeta koji je podijeljen na blijede posmatrače, čiju egzistenciju Grin tako precizno sumira samo u tri riječi – „nisu lešine još“ – gdje ova posljednja riječ nosi svu besmislenost njihovog postojanja, i aktivne učesnike u pričama sopstvenih života, ljude od krvi i mesa, ljude koji griješe, iskupljuju se, padaju i ustaju.

Međutim, kako ništa kod Grina nije jednoznačno dobro ili jednoznačno loše, tako i njegovi aktivni junaci nerijetko u svom djelovanju umjesto spasa nalaze propast, što po Grinu nikako ne znači da sa djelovanjem treba prestat.

Pinki i Skobi ne doživljavaju katarzu, zato što sami sebi prekraćuju muke življenja. Sveštenik, s druge strane, spreman čeka razrješenje svoje sudbine na ovom svijetu i ruku Božiju na drugom. On biva potpuno izložen pred svijetom, ogoljen do same srži i ostavljen na milost i nemilost svjetini koja mu sudi. Zbog ovoga jedino sveštenika možemo smatrati pravim Grinovim herojem ili „herojem“. Pinki i Skobi su u tom smislu kukavice, jer nisu istražili na putu kojim su krenuli.

Na kraju, ostaje velika pouka Greama Grina utkana u svako slovo njegovih romana: istina da društvo, strmoglavljeno u propast, nema duhovni oslonac; istina da je stanje savremenog društva iskonsko divljaštvo; istina da spas neće doći izvana, niti u nekom velikom herojskom činu, jer svijet već odavno nije sposoban za takva djela, ali i istina da čovjek kao pojedinac može i mora da sačuva sebe i svoj unutrašnji svijet; on mora da bude čovjek do-sljedan sebi i istrajan u svojim idealima; on mora da bude spreman da u odbrani sopstvenog bića ide protiv svega i protiv svih i kao takav mora da bude spreman da preuzme odgovornost za sva svoja djela. Jedino takav čovjek može da donese promjenu, ne veliku, ne herojsku, ali značajnu.

Pored svih karakterizacija Greama Grina, usudiću se da njegova djela, prije svega, nazovem humanističkim. U sivilu, besmislu, prljavštini, unaprijed izgubljenim bitkama, u jednom potpuno nemogućem i bezizlaznom stanju, Grin svom junaku daje šansu da djeluje i time bude i ostane gospodar svoga života. Savremeni čovjek, tako malen i beznačajan u odnosu na misteriozni mehanizam po kome funkcioniše svijet u kome živi, lako odustaje od sebe i postaje gospodin Tenč. Jednako lako zaključuje da se ne vrijedi boriti, jer ne samo da ne postoji garancija da će u borbi pobijediti, već sve ukazuje na to da će izgubiti. Grinov humanizam to ne dozvoljava, jer se uvijek, čak i po cijenu unaprijed izgubljene bitke, za čovjekov život vrijedi boriti. Sama borba daje životu uzvišeniji smisao.

LITERATURA

1. BBC RADIO, (2011). Great Lives, Series 25, Graham Greene, Tuesday, 2nd August, 2011 posjećeno 19. maj 2016, <http://www.bbc.co.uk/iplayer/console/b012wjd1>
2. Chandramohan, G. (2005). Sainly Sinners: A Review of Graham Greene's Protagonists, *The Indian Review of World Literature in English*, 1(1).
3. Donaghy, J. H. (1983). *Graham Greene, An Introduction to His Writings*, Amsterdam: Editions Rodopi B.V.
4. Gilvary, D., Middleton, J. N. D. (2011). *Dangerous Edges of Graham Greene, Journeys with Saints and Sinners*, USA: Bloomsbury Academic.
5. Greene, G. (1938). *Brighton Rock*, USA: Penguin Books.
6. Greene, G. (1979). *Heart of the Matter*, USA: Penguin Books.
7. Greene, G. (2010). *The Power and the Glory*, London: Vintage Classic.
8. Hynes, S. (1973). *Graham Greene, A Collection of Critical Essays*, Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall.
9. Josipović, S. (2010). Grejem Grin kao „katolički pisac” u srpskoj književnoj kritici, *Philologia naučno-stručni časopis za jezik, književnost i kluturu*, broj 8, Beograd.
10. Karl, R. F. (1963). *A Reader's Guide to the Contemporary English Novel*, London: Thames and Hudson.
11. Murata, M. (2007). *Between the Fear and the Glory: when people die on the border they call it a happy death*, posjećeno PDF 19. maj 2016 <http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/lt/rb/600/600PDF/murata..>

12. Orwell, G. (1973). *The Sanctified Sinner*." *Graham Greene, A Collection of Critical Essays*, Ed. Samuel Hynes. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall, 1973. 105-109.
13. Pryce-Jones, D. (1973). *Graham Greene*, London: Oliver and Boyd
14. Waugh, E. (1973). *Felix Culpa?*" *Graham Greene, A Collection of Critical Essays*, Ed. Samuel Hynes. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall, 1973. 95-102.

INDIVIDUAL AGAINST SOCIAL AND RELIGIOUS NORMS IN THE NOVELS OF GRAHAM GREENE

ABSTRACT

The paper deals with the Graham Greene's trilogy - Brighton Rock (1938), Power and the Glory (1940) and The Heart of the Matter (1948) – depicting the position of a modern man in the contemporary world. Focusing on an individual torn between social and religious norms, the author aims to show where and how an individual finds his way for self-realisation, how he achieves to reconcile the religious self with the social self, to what extent he remains faithful to his inner self, whether the conditioned individual is the future of the modern man and where the salvation is, if there should be one.

Key words: *Greenland, society, religion, conditioned individual, aboriginal calamity, humanism.*

